

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

Danko Smolović

**MEDITERANSKE KARAKTERISTIKE GRADA BARA
KAO PREDUSLOV ZA RAZVOJ NAUTIČKOG
TURIZMA**

SPECIJALISTIČKI RAD

Bar, maj 2019.

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

**MEDITERANSKE KARAKTERISTIKE GRADA BARA
KAO PREDUSLOV ZA RAZVOJ NAUTIČKOG
TURIZMA**

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: Prof. dr Stevo Nikić
Predmet: Kultura Mediterana

Student: Danko Smolović, Br.indexa: S13/17
Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama

Bar, maj 2019.

Sažetak

Stara latinska poslovice *Nomen est omen* (Ime je znak) nepogrješiva je i u slučaju grada Bara kome su morske površine i poneki slatkovodni tok, uticali na formiranje gradskog života i njegovog stanovništva. Na jednoj strani vječiti neprijatelj naselja, vodotok rijeke Rikavac, a na drugoj, mali dio Jadranskog mora, odredili su Baru sudbinu primorskog grada.

Iako je, kroz istoriju, voda ponekad bila surova za grad Bar i njegovo stanovništvo, moderno vrijeme pokazuje da ta ista voda, sve više i više, donosi posjetioce sa raznih meridijana, koji se pod popularnim nazivom *turisti* odlučuju za Bar kao jednu od destinacija koju će posjetiti na svom putovanju.

Kroz ovaj rad će se nastojati da pokaže na koji način je Bar mediteranski grad i koje njegove prirodne karakteristike uslovljavaju razvitak jedne moderne grane turizma, koji se prepoznaje kao *nautički turizam*.

Cilj rada je da pokaže na koji način kulturna baština grada Bara postaje sve više zanimljiva u svrhu razvijanja i održavanja turizma, ali je takođe važno istaći da mediteranske karakteristike grada Bara, koje su neophodan uslov za njegov razvoj, u budućnosti, ne smiju biti eksploatisane i zloupotrijebljene prvobitno radi materijalnog dobitka.

Iako je nautički turizam u Baru na početku svog razvitka, neophodno je predvidjeti i moguću problematiku koja je neminovna u gradovima privlačnim za turiste. Kotor može poslužiti kao primjer grada koji je nekoliko koraka unaprijed, što se tiče razvitka nautičkog turizma i koji postepeno napreduje u takvoj vrsti poslovanja.

Ključne riječi: *Mediteran, Bar, mediteranske karakteristike Bara, prirodna i kulturna bogatstva Bara, nautički turizam, kulturni turizam;*

SADRŽAJ

Sažetak	2
Uvod.....	6
Problematika istraživanja.....	7
Predmet istraživanja.....	7
Cilj istraživanja	8
Hipoteze	8
Metode istraživanja.....	8
Značaj istraživanja	9
1.1 Mediteran u kulturološkom smislu	10
1.2 Klima i vegetacija Mediterana	13
1.3 Mediteranska ishrana	15
2. MEDITERANSKE KARAKTERISTIKE BARA.....	18
2.1 Kulturološki istorijat grada Bara.....	18
2.2 Značaj klime i vegetacije grada Bara za razvoj turizma	22
2.3 Značaj ishrane barskog podneblja u turističkoj ponudi	24
2.4 Turistički potencijal grada Bara.....	26
3. NAUTIČKI TURIZAM	29
3.1 Osnovno značenje pojma nautički turizam	29
3.2 Marina i ostali objekti nautičkog turizma	31
3.3 Bar – mediteranski grad i nautički turizam.....	33
3.3.1 Značaj kulturnog turizma za razvoj Bara.....	37
ZAKLJUČAK	39
LITERATURA	41

Uvod

Antipargai, Antivari, Pristan, Stari i Novi Bar su imena za isti geografski prostor pored mora, kog danas zovemo Barom. Ime mu se mijenjalo kroz istoriju, u zavisnosti od toga pod čijom je vlašću bio. Mnogobrojna arheološka nalazišta svjedoče da je Bar postojao, još u vrijeme starijeg neolita (5000 g.p.n.e.). Barsko polje, koje obuhvata podnožje Volujice sve do rijeke Željeznice, je posebno bogato bunarima pri čijem kopanju su se nalazili dokazi o životu u periodu starijeg neolita.

Blizina mora u prošlosti, pored koristi koju je donosila, znala je biti i izvor opasnosti. Razna odbrambena rješenja za grad tokom istorije, način izgradnje i zidanja, takozvani suvozd, pokazatelj su da je Bar određen još jednim elementom pored vode, kamenom. Tako je kamen postao ono što Bar povezuje sa onim iskonskim, izvornim. Petlijevo i Velja Mogila su mjesta u Baru na koja se od davnina iznosi kamen u ritualne svrhe. Ta tradicija traje već dugo i Barani svake godine na Spasovdan iznose kamenje koje se polaže na već postojeću gomilu. Važno je da se nit ne prekida ni dan danas.

„Bar se kao Antipargai navodi u spisima vizantijskog historičara Prokopija iz Cezareje, 6. vijek, i to u njegovim svjedočenjima o Slovenima i njihovom načinu života.”¹

Blizina mora i brda, sa planinom Rumijom na čelu, odredilo je Baru sudbinu grada koji će još od davnina, postati stjecište raznih kultura, jezika, naroda.

I dan danas je Bar grad, koji svojim bogatstvom, kako starog tako i novog dijela grada, privlači posjetioce sa svih strana svijeta. Kao i svakom modernom gradu, Baru je neophodno da radi na napredovanju glavne privredne grane *turizma*, za koji je izuzetno pogodan. Cjelokupno bogatstvo tradicije, koja je proizašla iz turbulentnih vremena koja su prohujala kroz barski predio, danas je zalog za naprednu budućnost jednog primorskog, mediteranskog grada kao što je Bar.

Nautički turizam, kao jedna od perspektivnijih grana turizma današnjice, zavisi prevashodno od prostorno-geografskog uređenja i zato je u daljim razmatranjima neophodno ukazati na sve prednosti Bara za razvoj ove grane turizma.

¹ Veljković Ž., *Etimologija poleonima Bar*, Studia Latina et Graeca, Letnik XVI, Ljubljana, 2014. , str.62.

Značaj kulturno-istorijskih spomenika Starog Bara, blizina mora i Skadarskog jezera sa druge strane planina, idealne su prostorno-geografske predispozicije za razvoj turizma pa i nautičkog turizma u sklopu njega. Pošto je definicija nautičkog turizma još uvijek nepotpuna, definiciju upravo može proširiti istraživanje gradova poput Bara, jer pored rekreacije, sporta i razonode na plovilima i van njih, potrebno je istaći i zanimljivost bogatog kulturnog nasljeđa za turiste.

Problematika istraživanja

Turizam je u savremenom svijetu izuzetno produktivna i isplativa privredna grana, a Bar kao grad koji izlazi na Jadransko more, oivičen planinama i u blizini Skadarskog jezera, teži da uhvati korak sa svjetskim tempom razvoja.

Bar kao mediteranski grad ima potencijale za razvoj nautičkog turizma dopunjenog kulturnim turizmom, pa se usljed toga želi skrenuti pažnja na činjenice koje vode ka odgovorima na sljedeća pitanja:

- Koje su to opšte karakteristike Mediterana kako u kulturološkom tako i u smislu klime, vegetacije i ishrane?
- Šta Bar čini, u kulturološkom smislu, zanimljivim gradom na Mediteranu i koji je značaj klime, vegetacije i ishrane barskog podneblja za razvoj turizma?
- U kojoj je mjeri razvijen nautički turizam u gradu Baru i na koji način se kulturni turizam nadovezuje na pojam nautičkog turizma?
- Kako navedene segmente ujediniti sa sve izražajnijim kulturnim turizmom u cilju povećanja posjećenosti Bara od strane modernih turista?

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja se odnosi na teorijsko izučavanje osnovnih pojmova koji se tiču Mediterana i Bara kao grada koji se nalazi na ovom geografskom području. U nastavku će se ukazati na značaj tog položaja i pokušaće se sa definicijom pojmova koji su međusobno povezani i tiču se prirodnih predispozicija Bara sa jedne strane, kulturološke istorije sa druge i na kraju razvoja nautičkog turizma uz kulturni turizam koji ga dopunjava svojim sadržajem.

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je da ukaže na značaj Bara kao grada na Mediteranu, a poznato je da cijeli Mediteran predstavlja kolijevku kulture, religije, filozofije i umjetnosti. Pripadanje jednom takvom području nužno donosi pozitivne predispozicije za razvoj u brojnim sferama života: u društvenom, naučnom i kulturnom pogledu. U radu je korišćen obiman naučno-istraživački materijal s ciljem da se, s jedne strane objedine dosadašnja saznanja o nautičkom turizmu kao mlade i prosperitetne grane privrede, s druge, pak, da se dosadašnja iskustva primjene za razvoj nautičkog turizma grada Bara i njegove okoline.

Hipoteze

U radu je postavljeno nekoliko hipoteza. Posebne hipoteze ili podhipoteze se razvijaju iz generalne i one obrađuju djelove predmeta istraživanja:

Hg – Osnovne mediteranske karakteristike u kulturološkom i geomorfološkom smislu omogućiće ubrzan razvoj nautičkog turizma. Mediteranske karakteristike grada Bara, kulturološke i geomorfološke odlike, omogućiće ubrzan razvoj nautičkog turizma.

H1 – Značaj mediteranske klime, vegetacije i kulturološkog segmenta uopšte je presudan za razvoj turizma barskog priobalja.

H2 – Potencijal grada Bara je u njegovoj tradiciji, kulturno-istorijskim spomenicima, što je dobra podloga za nautički, kruzing i kulturni turizam.

H3 – Luka Bar i Marina Bar imaju zadovoljavajuće uslove za prihvata kruzera i jahti.

Metode istraživanja

U obradi teme ovog rada, u odgovarajućim kombinacijama, korišćene su sljedeće metode: klasifikacije, deskripcije, rangiranja, analize i sinteze, empirijska i metoda generalizacije, indukcije i dedukcije.

Tokom prikupljanja podataka korišćena su: naučna i stručna djela, stručni časopisi i internet izvori.

Za ovaj rad se može konstatovati da ima sljedeća obilježja: sistematičnost, objektivnost, opštost i provjerljivost.

Značaj istraživanja

Značaj ovog rada je dvostruk: sa naučnog i društvenog aspekta.

Naučni značaj se ogleda u objedinjavanju i sistematizaciji dosadašnje naučne građe i u ukazivanju na brojne segmente, u cilju otkrivanja novih mogućnosti razvoja.

Društveni značaj rada podrazumijeva primjenu zaključaka do kojih se došlo prilikom istraživanja, sa posebnim osvrtom na pozitivne, ali i negativne strane koje sobom donosi razvoj nautičkog turizma. Podizanje svijesti o očuvanju kulturne baštine Starog Bara bi bio jedan od praktičnih doprinosa ovog rada.

1. OPŠTE KARAKTERISTIKE MEDITERANA

1.1 Mediteran u kulturološkom smislu

In medio terrae (Mediteran ili Sredozemlje), predstavlja središnji prostor, kako među kontinentima tako i među kulturama i različitim narodima. Prirodno je da sve što je u nekoj sredini predstavlja, najčešće, najkvalitetniji prostor, jer je sredina i vrsta mjere u kojoj su akumulirane najplodnije prirodne i fizičke osobine. Tako je i sa Mediteranom koji predstavlja središnji prostor između tri kontinenta: Evrope, Azije i Afrike. Vrlo je moguće da je ovakva geografska struktura inspirisala etičko stanovište grčkog filozofa Aristotela koje glasi: „Vrlina je sredina.“, pogotovo u stara vremena, kada je čovjek mislio u skladu sa prirodnim okruženjem.

„Mediteran čini niz zbijenih, planinskih poluostrva, ispresijecanih ravnica od suštinske važnosti – Italija, Balkansko poluostrvo, Mala Azija, Sjeverna Afrika, Iberijsko poluostrvo. Na drugom mjestu, more nagovještava tim kontinentima u minijaturi širinu svog prostranstva, složenog i isprekidanog, jer Mediteran je – mnogo više nego jedinstvena vodena masa – „kompleks mora“. To su dvije scene – poluostrva i mora – koje se moraju prvenstveno posmatrati kako bi se utvrdili opšti uslovi ljudskog života, odnosno, drugim riječima rečeno, one suštinski uslovljavaju i određuju načine na koje su tu ljudi opstajali i živjeli. Ipak, ovaj dualizam scenskog prostora sam po sebi nije dovoljan da bi shvatili Mediteran. Prema jugu Mediteran nije sasvim odvojen od ogromne pustinje koja se prostire od atlantske Sahare do pustinje Gobi, od južnog Tunisa do južne Sirije. Pustinja je još jedno od lica Mediterana.“²

² Nikić S., *Kultura Mediterana*, Fakultet za mediteranske poslovne studije Tivat, Tivat, 2015., str. 29 – 30.

Karta Mediterana³

Blizina mora, okruženost brdima i planinama, specifična klima sa blagim karakteristikama, razučene obale sa dosta ostrvaca, karakteristična vegetacija i životinjski svijet, su samo neke od odlika koje su uslovile kvalitetan, ali često i turbulentan život na ovom geografskom prostoru. Pomenute osobine Mediterana su bile privlačne za razne kulture i narode koji su se tu sučeljivali, sa težnjom da sebi obezbijede važnu stratešku poziciju na obalama Sredozemnog mora.

Siguran položaj na Mediteranu je omogućavao kontrolu, kako u vojnom tako i u naučnom i religijskom smislu. Poznato je da se većina izuma i otkrića, koji su predstavljali prekretnicu za čovječanstvo, razvila ili zaokružila svoj razvitak, upravo, na Mediteranu. Tu se, prije svega, misli na: alfabetsko pismo, kovani novac, sunčani kalendar, osnove demokratije itd.

„Mediteran, zahvaljujući osvajanjima Aleksandra Makedonskog i uspostavljanju Rimskog imperija, predstavlja i rodno mjesto prvobitne globalizacije, političkoga, ekonomskog, jezičnog i kulturnog objedinjavanja (tada poznatoga) svijeta u cjelinu. Nadalje, na Mediteranu, makar i u širem smislu, rađaju se i velike monoteističke religije (kako židovstvo tako i kršćanstvo), koje su bitno odredile značaj Europe i

³https://www.google.me/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d8/Mediterranean_Sea_political_map-en.svg/300px-Mediterranean_Sea, 30.09.2018. u 21:00h.

modernog svijeta. Djelomičnu iznimku čini islam (Arapski poluotok ipak ne pripada Mediteranu u strogom smislu), ali i islam je dobrim dijelom svoj procvat doživio upravo u mediteranskom podneblju, a u tom prostoru i izvršio svoj utjecaj na zapadnjačku filozofiju, znanost, te općenito na duhovnost i kulturu Zapada. Konačno, i cjelokupna grčko-rimska kultura nastala je na Mediteranu.“⁴

Ako se dublje analizira Veljakova misao postaće jasno da je prostor Mediterana plodonosno uticao i na ideje koje su prodirale sa ostalih dijelova tada poznatog svijeta, pa su, na neki čudan način i udaljeni svjetski predjeli van Mediterana učestvovali u stvaranju kulture na njegovom prostoru.

Iz prethodnog razmatranja može se zaključiti da je Mediteran kolijevka svjetske kulturne baštine. Učesnici i igrači na globalnoj sceni se mijenjaju jer je to prirodno, kao i načini borbe i razvoja civilizacije, a prostor Mediterana će uvijek biti plodan i inspirativan za nove poduhvate i otkrića.

Filozofija, kao jedna od osnovnih duhovnih disciplina, svoje prve naznake stiče na prostoru Mediterana, što u Grčkoj, što na prostoru Male Azije. Njen put razvoja nije tekao jednostavno, kako se to sada čini, sa ove distance. Uostalom, sve što prožima jedan prostor ili biće, rezultat je mukotrpnog i dugotrajnog procesa. Prvi mislioci su krenuli od četiri elementa koja prožimaju svaku tvorevinu na svijetu: od vatre, vode, vazduha i zemlje. Istraživali su svijet oko sebe, osnovna izvorišta, ne bi li otkrili tajnovitost postojanja, ali nisu odmah naišli na prihvatanje svojih učenja. Lino Veljak o tome kaže:

„Ne treba, međutim, podlijegati idealiziranoj slici grčke filozofije kao tobožnje kraljice grčke civilizacije i kulture. Bila je to jedna okrutna civilizacija, utemeljena na nasilju i pravu jačega, na robovlasništvu i patrijarhatu. Stoga je filozofija Grcima bila sve prije negoli obožavana kraljica mudrosti, pa nije nikakvo čudo što su se Talesu podrugivali, Anaksagoru osudili na smrt (pa je posljednje godine svoga života proveo na jednom zabačenom otoku), jednako kao i Protagoru (koji se u bijegu utopio), kao i Sokrata (koji je prihvatio dodijeljenu mu kaznu i ispio otrov); Platona su prodali u roblje, a Aristotel je svoje najplodnije godine proveo kao učitelj sina barbarskog Filipa Makedonskoga...“⁵

Dakle, u temeljima kulture mediteranskog prostora je utkana filozofija kao ljubav prema mudrosti, ali je trebalo proći težak istorijski put, da bi sa današnje distance

⁴ Veljak L., *Filozofska istraživanja 107 god.*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2007., str.523.

⁵Ibid., str.524.

mogli govoriti o značaju filozofije u kulturološkom smislu Mediterana. Jedno je sigurno, da su Mediteranom oduvijek provijavale misli sa raznih meridijana i kao da je upravo taj prostor sažimao sve misli u jedan sklad, koliko god one bile različite.

Značaj Mediterana u kulturološkom smislu jeste ogroman. Temelji svjetske kulturne baštine počivaju na tom tlu. Ljudi današnjice, ponekad izgubljeni u tempu modernog svijeta, teže da se vrate korijenima, kako svojim pojedinačnim tako i civilizacijskim, opštim. Posjeta Mediteranu ujedinjuje obje težnje.

1.2 Klima i vegetacija Mediterana

Ono što je nezaobilazna karakteristika Mediterana, jeste njegova vegetacija, a samim tim i ishrana. Vegetacija i ishrana Mediteranaca je uslovljena mediteranskom klimom koja je nastala pod uticajem mora, planina pa čak i pustinje. Karakteristika mediteranske klime su topla i prilično suva ljeta, ne toliko hladne i vlažne zime. Ono što je za našu tematiku usko vezano jeste da svugdje gdje rastu maslina, nar, vinova loza, pomorandža, treba znati da se radi o mediteranskoj zemlji. Blizina mora, određeni stepen soli koja isparava iz mora i utiče na kopno, određuje i visinu vegetacije. Takođe, razne vrste vjetrova koje duvaju na Mediteranu, utiču na rastište, na njegovu građu i strukturu. To su najčešće stabla nižeg rasta, ali izuzetno žilava i otporna kako u stablima tako i u listovima koji su karakteristične strukture. Iako su sve biljne vrste mediteranskog prostora važne za život ljudi, maslina ipak zauzima posebno mjesto.

„Olea prima omnium arborum est.“ ili „Maslina je prva među drvećem.“ rekao je slavni rimski agronom Kolumela. Maslina, drevna biljka, zlato Mediterana, možda najviše pamti njegovu istoriju, s obzirom da su neka stabla, koja i dan danas rađaju, stara i po dvije hiljade godina.

„Prema grčkoj legendi, drevna boginja mudrosti Atina se takmičila sa Posejdom ko će podariti Grcima najkorisniji božanski dar. Posejdon je stvorio ratne konje, ali ga je Atina pobedila sa svojim darom, maslinovim drvetom. Prvi koji su gajili masline su bili Persijanci, zatim Mesopotamci, Egipćani, Feničani pa Grci. Grci su upoznali Rimljane sa ovom biljkom, pa se onda njena proizvodnja proširila preko severne Afrike do Španije i Portugalije. Danas devedeset procenata svetske proizvodnje daju mediteranski narodi.“⁶

⁶ <https://www-b92.net.cdn.ampproject.org/v/s/>, 30.09.2018.god. u 21:02h.

Sprega geografsko-morfoloških osobina Mediterana je dala bogatstvo plodova, koji neminovno utiču i na način života, a i na način razmišljanja stanovnika Mediterana. Veliki broj sunčanih dana koji ublažava jake uticaje planina i mora na kopno, razvili su karakterističan način poljoprivrede učinivši da Mediteran postane važan trgovački centar. Trgovina je postala nužna na ovom prostoru, jer je tokom istorije, izuzetno izražena mediteranska crta bila „redovno pomjerenje ljudi i stoke“. Tako je nomadski način života, koji podrazumijeva neprestanu selidbu pojedinaca, pa i čitavih naroda, uticao kako na floru i faunu tako i na kulturu Mediterana. Raznorazni vjetrovi su oblikovali ovaj predio pun izazova.

„Poznato je da su maslinu gajili i njene plodove sakupljali još u mlađem kamenom dobu, dakle prije devet hiljada godina. U staroj Grčkoj masline su bile vrlo važne što se da zaključiti i po Solonovom zakoniku. Po ovom zakoniku je bilo zabranjeno posjeći više od dva stabla godišnje u jednom maslinjaku, a svako ko bi prekršio zakon je bio kažnjen oduzimanjem imovine, protjerivanjem iz zemlje ili čak smrću.“⁷

Neki geografi su po maslini određivali granice Mediterana:

„od granica maslinjaka na sjeveru do velikih šuma palmi na jugu. Ako bi pošli od činjenice da „Unutrašnje more“ počinje sa prvom maslinom na koju se naiđe dolazeći sa sjevera i ostavlja se s prvom gušćom palminom šumom na jugu, onda bi se u određivanju Mediterana davala prednost klimi, zasigurno, kao odlučujućem faktoru ljudskog života.“⁸

Dakle, Mediteran je svojom osobenošću oduvijek privlačio ljude iz drugih krajeva i opijao ih svojim sjajem i tako zadržavao na svom prostoru.

⁷ Kantoci D., *Maslina u Glasnik zaštite bilja* 6/2006., Zadržna štampa, Zagreb, 2006., str. 5.

⁸ Nikić S., *op.cit.*, str.39.

1.3 Mediteranska ishrana

Vrlo je moguće da se ni za jednu kuhinju ili način ishrane u svijetu ne može reći da je ostala bez uticaja neke druge kuhinje. Danas je čak i na tom nivou proces globalizacije odradio svoju ulogu, pa ako naše bake nisu znale za indijski začin kari, mi ga danas, iako smo daleko od Indije, često upotrebljavamo. Na drugoj strani, postoje i oni stručnjaci iz oblasti nutricionizma koji savjetuju da se svaki narod uglavnom treba pridržavati lokalne ishrane, jer nijedan narod nije slučajno na tom geografskom prostoru koji naseljava tako da ishrana treba da bude tradicionalna, sa vrstama voća i povrća lokalnog podneblja.

Mediteranska ishrana⁹

Izraz „mediteranska ishrana“ je nastao nakon Drugog svjetskog rata:

„Odmah poslije rata jedna grupa naučnika je posetila ratom razrušeni Krit i bila je iznenađena saznanjem da su osiromašeni stanovnici ovog ostrva u proseku zdraviji i dugovečniji nego, recimo, Britanci ili Amerikanci. To je pripisano načinu

⁹https://www.google.com/search?client=firefox-b&biw=1920&bih=944&tbm=isch&sa=1&ei=73bNW4SXC9CdsAe76mQBg&q=mediteranska+ishrana&oq=mediteranska+ishrana&gs_l=img_3..35i39k1j0i30k1j0i24k115.3739.7072.0.7281.20.18.0.0.0.213.1906.0j14j1.15.0...0...1c.1.64.img..5.15.1900...0j0i67k1.0.iOtYJFSF-Gg#imgrc=ptPei4BDCQjwEM, 30.09.2018. u 21:07h.

ishrane na tom ostrvu i tada je skovan izraz mediteranska ishrana. Ali, ovaj izraz je postao popularan poslednjih godina, kada su počela da se obavljaju ozbiljna istraživanja, sa ciljem da se otkriju pravi uzroci, kao i da se potvrdi efikasnost ovog tipa ishrane i života. Ta istraživanja su nedvosmisleno pokazala da je mediteranski način ishrane, uz način života koji ga okružuje i podržava, od velike koristi po zdravlje, da utiče na smanjivanje gojaznosti, broja srčanih oboljenja i oboljenja od raka i u skladu sa tim produžava život.¹⁰

Za mediteransku ishranu se svakako ne može reći da je jednolična jer joj geografski prostor ne dozvoljava takav epitet. Ona u sebi sažima opšte karakteristike svih zemalja koje svojom cijelom obalom izlaze na Sredozemno more i sva ostrva u njemu. U prethodnom odjeljku je istaknut značaj masline u ishrani i kulturi mediteranskih naroda. Maslinovo ulje je proizvod koji se najviše izvozi sa prostora Mediterana. Redovno se na mediteranskom meniju nalaze masline prijatno-gorkastog ukusa kao i svježe povrće od kojih se najčešće koriste: krompir, patlidžan, paradajz, mahunarke, crni luk, pečurke, krastavci itd.

Vežanost mediteranskog naroda za ljekovito bilje i njegovo prikupljanje, takođe predstavlja pozitivnu stranu mediteranske ishrane. Čajevi, razni začini (bosiljak, origano, majčina dušica, ruzmarin, peršun, mirođija, nana, bijeli luk, šafran itd.) jesu posljedica geografskog položaja koji je pogodan za rast zeljastih biljaka.

Riba i morski plodovi zamjenjuju čestu upotrebu crvenog mesa koja je karakteristična za ostale načine ishrane u svijetu. Uz ribu se konzumira i vino koje se pije gotovo svakodnevno, uz ručak, a opet umjereno, što predstavlja ljekovitu dozu ovog mediteranskog pića. Domaće vrste sireva, pasta, raznorazne žitarice, jezgrasto voće, dominiraju mediteranskim načinom ishrane koja se i dalje, koliko-toliko opire talasu „brze hrane“ - glavnom uzroku bolesti modernog doba – gojaznosti.

Ishrana govori o više lica jednog podneblja. Prije svega govori o kulturi i načinu razmišljanja naroda koji tu žive, o njihovim navikama, o tome koliko su vrijedni, o tome koliko takvi prostori mogu uticati na druge zemlje, pogotovo u današnje vrijeme brze komercijalizacije, globalizacije i to upravo preko one privredne grane koja će biti tematika drugog dijela rada, preko turizma.

Savremeno doba je omogućilo pristupačnost neistraženih geografskih prostora pa su zato mediteranske zemlje postale poželjne i izazovne za savremenog turistu.

¹⁰ <https://www-b92-net.cdn.ampproject.org/v/s/>, 30.09.2018. u 21:15h.

Osobena ishrana koja čuva zdravlje čovjeka, kakva je mediteranska, je blagodet za nekog turista Amerikanca, koga svakodnevno, da tako kažemo – bombarduju reklamiranjem „brze hrane“, od koje brzo propada čovjekov organizam. Zato će ishrana u budućnosti postati jedan od ključnih razloga posjete turista nekim krajevima, jer će isti turisti poželjeti da okuse originalni način ishrane, a dosta njih će pokušati da promijeni svoje loše navike u ishrani i po povratku kući. Zato možemo reći da mediteranska ishrana u budućnosti može postati primjer za uspostavljanje zdravijeg načina ishrane na globalnom nivou.

Ono što ljudima sa Mediterana preostaje je da sačuvaju i poneku tajnu, koja u budućnosti treba da čuva ovaj plodonosan i mističan prostor od najeзде onih koji bi pokušali da zloupotrijebe njegove blagodeti, kako to najčešće i biva.

2. MEDITERANSKE KARAKTERISTIKE BARA

2.1 Kulturološki istorijat grada Bara

Bar je grad prepun geomorfoloških karakteristika i specifičnosti. Njegovu jedinstvenost čini s jedne strane izlaz na Jadransko more, ali i blizina Skadarskog jezera, kao i rijeke Željeznica i Rikavac, čiji su usjeci veoma živopisni. Rumija, Lisinj i Sutorman skrivaju drugu stranu barske oblasti, onu jezersku, da ne bude odmah dostupna, već da se postepeno otkriva. Upravo zato što je život Bara uslovljen specifičnim i raznovrsnim reljefom, Bar je još uvijek grad koji se razvija, izgrađuje i utvrđuje. Uostalom i pojam kulture u sebi podrazumijeva neprestano djelovanje i razvijanje.

Kultura izvorno dolazi od latinskog glagola *colere* što znači gajiti, njegovati, obrađivati, a podrazumijeva i „racionalno podizanje neke privredne grane“.¹¹ Ovo drugo značenje pojma kultura je značajno za tematiku ovog rada koja je usmjerena upravo ka razvijanju privredne grane savremenog doba – turizma.

Stari Bar je, usljed raznih istorijskih prilika, izgrađivan na bezbjednoj udaljenosti od mora, a izgradnja Novog Bara je fokusirana na luku i more i samim tim otvara prostor za – nautički turizam. Ali da bi nautički turizam mogao intenzivno da se razvija, neophodno je sačuvati kulturnu baštinu grada Bara, bez koje se moderna privredna grana ne može razvijati.

Burna istorija grada Bara privlači savremene turiste svojom drevnom i dinamičnom prošlošću, prepunom promjena, o čemu svjedoče kulturno-istorijski spomenici našeg grada.

Pretpostavlja se da su temelji Bara stari dvije i po hiljade godina. Ako se posmatra Stari Bar, njegova bezbjedna udaljenost od mora je tada bila idealna pozicija, jer se grad nije mogao tako lako ugroziti napadima sa mora. Mleci, Vizantinci, Rimljani, Sloveni, Turci – svaki od ovih naroda je prilikom osvajanja rušio jedan dio grada, ali potom i ugrađivao nešto u njega od svoje osobnosti. Pronađene starine su pokazale da Stari Bar pamti i antička vremena.

„Kaldrma, krovna građa, keramika, staklo, su samo neki od primjera iz starobarskog okruženja koja su svjedoci davnih vremena. O tome da je Stari Bar bio

¹¹ Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1996-97., str. 469.

moćan i bogat svjedoči i akvadukt na istočnoj strani, arheološki nalazi luksuznog starog pokućstva, kamene plastike, a o duhovnom bogatstvu Bara u to doba, svjedoče mnogobrojne crkve, kako pravoslavne tako i katoličke, kao i ostaci nadbiskupske palate.¹²

„Iz ranog i kasnijeg srednjeg vijeka, na prostoru Starog Bara su preostali ostaci katedrale Svetog Đorđa, Svetog Nikole (13.vijek), crkva Svete Venerande (14-15.vijek) i crkva Svete Katarine iz 14.vijeka.“¹³

Ono što je svakako zanimljivo jeste i kako je zaživjelo ime Antibarum ili Antivari, a objašnjeno je u „Studijama iz ilirske toponomastike“ Petra Skoka (1923). „Antibarum u prevodu znači „mjesto na suprotnoj strani od Barija“. Bari – italijanski grad, geografski je grad nasuprot Baru i na osnovu te odrednice, Bar dobija ime Antibari (1067) ili prema vizantijskom izgovoru Antivari. Odatle je nastao i arbanaski oblik – Tivari, koji se pominje prvi put 1369. godine. Slovenski naziv – Bar je daleko stariji jer ne poznaje grčki predlog „anti“, tako da se ovaj oblik prvi put pominje u spisima Stefana Nemanje (1198), odakle pridjev barski (1303) i ime stanovnika – Baranin (1333). Papski spisi iz 1120. Bar zovu „avarski grad“ ili civitas Avarorum.“¹⁴

U srednjem vijeku, Bar je poslije Dubrovnika i Kotora, na tom dijelu primorja bio najvažniji grad jer je u tom periodu pristanište bilo podignuto i ubrzo aktivirano. „Pristanište nije bilo kvalitetno izgrađeno ali je služilo namjeni pa su, u jednom njegovom dijelu zvanom Mandrač, često pristajali za tadašnje doba brodovi velike nosivosti, 480 - 720 tona.“¹⁵ Od jakih talasa, nasip kamena je tada štitiio jedan jedini gat.

Predispozicije grada Bara da jednog dana postane značajna luka su se nazirale još i u srednjem vijeku.

„Nakon oslobođenja, Bar je imao mali drveni mol zvani pristan – otud će se Bar, tokom istorije, nazvati i Pristanom. Ovaj mol je renoviran zahvaljujući naporima Dubrovčanina Antuna Zakarije, pa se njegovim zalaganjem, u Baru 1879. godine, otvorio i prvi Pomorsko-upravni organ kod Slovena.“¹⁶

Ono bez čega se Bar nikad ne bi mogao zamisliti jeste, naravno, Luka Bar.

¹² Turistička organizacija Bar., *Na dvije čarobne obale*, Bar, 2013., str. 24.

¹³ Milović Ž., Mustafić S., *Knjiga o Baru*, J.P. Informativni centar, Bar, 2001., str. 36.

¹⁴ Veljković Ž., *op.cit.*, str. 62.

¹⁵ http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa_hm, 11.10.2018. u 21:07h.

¹⁶ http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa_hm, 11.10.2018. u 21:20h.

„Kamen temeljac za Luku Bar je svečano postavljen 10.03.1905. godine od strane kralja Nikole lično. Tri godine nakon ovog događaja se postavlja i kamen temeljac Novog Bara i to na poljani između Topolice i Pristana. Pored Luke Bar, žila kucavica grada i njegove okoline je željeznica. Željeznica je zvanično puštena u saobraćaj 02.11.1908. godine i to na liniji Bar-Virpazar. Najveći graditeljski poduhvat tog doba a u svrhu željeznice je probijanje tunela kroz planinu Sutorman.“¹⁷

Luka Bar postepeno biva sve više aktivna, pogotovo pred Drugi svjetski rat.

„O tome govore podaci da su u nju uplovljala, pored teretnih brodova i mnogobrojna luksuznija plovila tog doba, čiji su vlasnici bili državnici i industrijalci na proputovanju po Mediteranu. U Drugom svjetskom ratu njen strateški značaj opada, pa će u luku uplovljavati samo ratni brodovi, hidroavioni i podmornice.“¹⁸

Marina Bar u sklopu luke ¹⁹

„Za Bar je pruga Beograd – Bar bila velika nada u povezivanje sa ostatkom svijeta. Pruga je trebalo da poveže glavni grad tadašnje zemlje sa lukom na moru. Tako je nakon dvadeset i pet godina izgradnje prvi voz iz Beograda za Bar krenuo 1976. godine.“²⁰

Raznovrsna struktura stanovništva kroz protekla istorijska razdoblja, utemeljila je današnju vjersku toleranciju na području Bara. Mediteranski gradovi, pa

¹⁷ http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa.htm, 11.10.2018. u 21:21h.

¹⁸ http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa.htm, 11.10.2018. u 21:22h.

¹⁹ <https://www.google.me/search?q=marina+bar+u+sklopu+luka&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=cvse7lxUlrnm>, 11.10.2018. u 21:24h.

²⁰ http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa.htm, 11.10.2018. u 21:25h.

i Bar, su uvijek bili tačke susreta različitih kultura, religioznih opredijeljenosti, a istovremeno i sloge. Takva energija na jednom podneblju, svakako, privlači posjetoce sa raznih meridijana.

Moderan grad Bar se posljednje dvije decenije formirao oko Topolice, a autentičnost Starog Bara i dalje odolijeva savremenom dobu i privlači svojim duhom.

Ono što ide u prilog duha tolerancije koji obitava u ovom gradu jeste skoro istovremena izgradnja hramova za sve tri vjeroispovijesti. Hram Svetog Jovana Vladimira, katedrala Svetog Petra Apostola na Topolici i džamija Selimija sa Islamskim kulturnim centrom u Starom Baru.

Stara maslina ²¹

Stara maslina na Mirovici, na putu prema Starom Baru je ono čime se Bar sigurno ponosi. „Naučni dokazi su potvrdili da je Stara maslina najstarije drvo u Evropi, a jedno od tri najstarija stabla na svijetu. Od 1957. godine je zaštićeno zakonom i proglašeno spomenikom prirode.“²² Najljepše od svega je što i dalje rađa, i što se od njenih plodova dobija maslinovo ulje. Maslina na Mirovici je, prema svjedočenju mještana, pomirila mnoge zavađene porodice, pa otud i naziv Mirovica. Valjda zbog toga što je tolike vijekove mnoge zadužila svojim plodom i životvornošću, Stara maslina je uspjela i dva puta da preživi požar. Ona je kao i

²¹ https://www.google.me/search?biw=1813&bih=810&tbm=isch&sa=1&ei=MHTMW4OmG6PjsAfJtJWwAQ&q=stara+maslina+na+mirovici&oq=stara+maslina+na+mirovici&gs_l=img. 11.10.2018. u 21:27h.

²² <https://m.cdm.me/drustvo/stablo-u-crnoj-gori-najstarije-u-evropi-stara-maslina-zastitni-znak-bara/>, 11.10.2018. u 21:29h.

čovjek na ovim prostorima. Nakon svih proteklih vijekova, osvajača, lošeg i dobrog što napredovanje civilizacije nosi sobom, ona je opstala, a zahvaljujući sokovima ovog podneblja, opstao je i Bar.

2.2 Značaj klime i vegetacije grada Bara za razvoj turizma

Voda, vazduh, zemlja i vatra su četiri elementa koja su u osnovi života svakog mediteranskog grada i njegovog stanovništva. Ova četiri elementa određuju klimu, a samim tim i vegetaciju jednog prostora, pa je tako i sa Barom.

„Klima grada Bara je blaga klima i Bar spada u jedan od najsunčanijih gradova na Jadranu – sa 2.555 sati u godini i prosječnom temperaturom u junu koja iznosi 23,5°C i 8,3°C u januaru. Dvije obale okružuju Bar, morska – dužine 46 km, sa 9 km plaža i jezerska duga 65 km, sa bogatom planinom Rumijom koja ih dijeli.“²³

„Pored Rumije (1594 m) planinsko područje Bara čine: Lisinjski, Sutorman, Vrsuta, Sozina i Velja Trojica. Planinski masivi su podjednako značajni za mediteranske tipove gradova kao i vodene površine. Obilje ljekovitog bilja uspijeva na ovakvim krševitim visinama. Tu se misli, prije svega, na crveni korijen sa Rumije koji se pominje još u spisima Jovana Vladimira (990-1016.). Na obroncima Rumije raste i zakonom zaštićena cvjetnica Ramonda Natalija koja može da oživi sa prvom kišom, pa se zbog tih sposobnosti naziva i feniks – biljkom.“²⁴

Planina Rumija²⁵

²³ Turistička organizacija Bar, *op.cit.*, str. 10.

²⁴ <https://geografijazasve.me>, 12.10.2018. u 20:00h.

²⁵ https://www.google.com/search?q=rumija+bar&client=firefox-b&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj1wc3Mv5neAhUEPewKHfKwBx0Q_AUIDigB&biw=1920&bih=944#imgrc=JKMJbtKmti1IRM: , 12.10.2018. u 20:01h.

Pored toga što je grad Stare masline, Bar na svojoj teritoriji bilježi i brojku od sto hiljada maslina i turisti se redovno snabdjevaju maslinovim uljem i poznatim barskim maslinama.

Ovako postavljena pozicija grada Bara predstavlja bogomdano područje za razvitak turizma. Vodeni pristupi sa morske i jezerske strane ga čine strateški dobro pozicioniranim gradom, a ono na šta Bar treba da se fokusira jeste usaglašavanje spoljašnjeg i unutrašnjeg gradskog faktora. Spoljašnji bi bio reklama i ponuda za, kako to neko reče „osvajanje modernog doba – turiste“²⁶, dok unutrašnji faktor predstavlja organizacija fizičkog i kulturnog prostora grada za prijem turista. U skladu sa ovim se može reći da je morska strana pristupačnija i moguće, popularnija usljed već ustaljene aktivnosti Luke Bar i Marine Bar, ali ono što treba promovisati je i jezerska strana barske opštine, poznatija pod imenom Crmnica.

„Prirodni uslovi Crmnice i okolnih sela su izuzetno povoljni sa blagom konfiguracijom zemljišta, uticajem sredozemne klime, obiljem izvorskih voda, bogatom i raznovrsnom florom i faunom. Crmnica je bila jedno vrijeme najgušće naseljena oblast u Crnoj Gori, sa najviše prirodnih uslova za život stanovništva.“²⁷

Pored Crmnice, treba spomenuti i Virpazar kao tačku susreta svih crmničkih sela i mjestašce poznato po ribi i medu. Osim prirodnih bogatstava čiji se značaj ne bi ni istakao bez vrijednih mještana tog kraja, treba naglasiti i duhovni značaj jezerske strane Bara.

Skadarsko jezero²⁸

²⁶ Turistička organizacija Bar, *op.cit.*, str.12.

²⁷ Lekić S., *Najstariji pomeni crmničkih naselja*, Matica, 2010., str. 190.

²⁸ https://www.google.me/search?q=skadar+lake+national+park&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiAi4bVw5neAhUJCuwKHcbA14Q_AUIDigB&biw=1920&bih=944#imgdii=q23OLpme1aEofM:&imgcr=IRTqID_Bq8PqNM: 12.10.2018. u 20:15h.

„Srednjovjekovni manastiri na Skadarskom jezeru bili su centar pismenosti i kulture, a ostaci brojnih utvrđenja svjedoče o nesigurnim vremenima koja su uslijedila. Mediteranski raj, osunčan i bogat vodom, otvoren i ka istoku i zapadu, uvijek je bio na meti raznih osvajača...Tragovi nisu samo materijalni – u vidu spomenika i arheoloških artefakata, već se osjećaju i u mentalitetu ljudi i u samom duhu barskog podneblja.“²⁹

Skadarsko jezero, koje je prije svega značajno zato što je proglašeno za Nacionalni park 1983. godine, naseljavaju rijetke biljne i životinjske vrste (lokvanji i ugrožene vrste ptica) i mogućnost da se do njega stigne magistralom ili željeznicom, predstavlja vrstu izazova za mnoge koji žele da razvijaju i seoski način turizma na prostoru crmničkih sela.

„Kuriozitet jezera je što je kriptodepresija, najveća na Balkanu. Jezero čini jedinstvenu geomorfološku cjelinu, jer je obrgljeno ograncima i padinama visokih planina: Lovćen, Sozina, Sutorman, Rumija, Taraboš, Prokletije, čija se klima miješa sa subtropsko-mediteranskom koja preko rijeke Bojane prodire s mora, što basen jezera i klimatski čini osobenim, pogodnim za sve živo.“³⁰

Svo opisano bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, istorijske i ambijentalne osobnosti, privlače modernog turistu. Zato mu treba omogućiti da uživa u jedinstvenosti prostora, adaptacijom puteva i boljom organizacijom i ažurnošću drumskog i željezničkog saobraćaja.

2.3 Značaj ishrane barskog podneblja u turističkoj ponudi

Mediteranski tip ishrane je rezultat mediteranske poljoprivrede i podrazumijeva: maslinarstvo, ribolov, proizvodnju vina, meda od pelina, domaćeg kozjeg sira itd. Voće i povrće koje uspijeva u Baru je proizvod velikog broja sunčanih sati tokom godine, ali i preplitanja zemlje i kamena.

„Jezerska strana barskog podneblja sa Virpazarom i Crmnicom je poznata po veoma plodnim vinogradima. Najpoznatije crnogorsko vino Vranac je proizvod autohtone vinove loze koja vijekovima rađa u Crmnici.“³¹ Vranac vino je tamne rubin boje i pokazalo se kao izuzetno zdravo u umjerenim količinama uz hranu koja se sprema na ovim prostorima. Nekada je skoro svako domaćinstvo ovog kraja

²⁹ Turistička organizacija Bar, *op.cit.*, str.16.

³⁰ Lutovac M., *Bar grad Feniks*, Kulturni centar Bar, 2012., str. 154.

³¹ Turistička organizacija Bar, *op.cit.*, str. 108.

proizvodilo za svoje potrebe određene količine vina, pa su se stanovnici ovog kraja uvijek ponosili svojim uređenim vinogradima i podrumima izgrađenim od kamena. Ishrana barskog podneblja se smatra „laganijom“ jer se hrana lako vari i podstiče brz metabolizam, izuzetno je bogata vlaknima i flavonoidima koji jačaju imunitet i krvni sistem, ne spada u ishranu koja izaziva gojaznost, što čovjeku koji se hrani na ovakav način omogućava nesmetano i efikasno funkcionisanje.

Starobarani se posebno ponose maslinom koja se prikuplja na jedan gotovo zaboravljen način skupljanja – ručno. I dalje se čuvaju i koriste stari mlinovi namijenjeni tradicionalnom načinu cijedenja ulja, pa je hladno cijedeno ulje barskog kraja visokog kvaliteta.

„U kapima ulja sjedinjena je vjekovna tradicija i najsavremenija agrotehnička i tehnologija proizvodnje. Na Maslinijadi se najbolje vidi šta se sve od i sa maslinama može spremiti. Zelena ili crna, začinjena, pašteta od masline, hljeb sa maslinama, začinska ulja s raznim biljkama, liker od crne masline...sve do sapuna i kozmetičkih krema.“³²

Zabilježeno je da u doba Maslinijade Starim Barom „prođe desetine hiljada turista...da nije drevnog Bara Maslinijada ne bi bila Maslinijada, ljudi ne bi osjećali sinergiju vjekovnog uzgajanja masline i grada koji je upravo tu stabljiku očuvao i dao nam je da je prenosimo pokoljenjima.“³³

Bar je jedan od rijetkih gradova koji, zahvaljujući velikom broju sunčanih dana, ima festivale raznovrsnog tipa tokom cijele godine. Najpoznatiji su, pored pomenute Maslinijade koja se održava u decembru, Festival vina i ukljeve u Virpazaru, gdje mještani sa ponosom iznose na štandove crmničko vino, riblju čorbu, svježiu i suhu ukljevu. Kesten se uveliko proslavlja u Ostrosu, na Kestenijadi.

Značaj ishrane barskog podneblja, razni festivali na kojima se služe lokalni specijaliteti, raznovrsna ponuda u restoranima i konobama u Baru i njegovoj okolini, sve to ide u prilog razvijanju turizma u opštini Bar. Današnji turizam više nije turizam strogo kupališnog tipa, već je to jedna moderna vrsta turizma koja prije svega podrazumijeva višestruki i sveobuhvatni doživljaj života, navika i običaja ljudi koji na tom prostoru žive.

³² Ibid., str.115.

³³ <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 19:20h.

2.4 Turistički potencijal grada Bara

Netaknuta priroda našeg podneblja, zatim njen geografski i kulturološki ambijent je od velike vrijednosti, čime se otvara mogućnost za dalji razvoj turizma. Bar u sebi spaja tradicionalno i moderno, čuva neku vrstu nenarušenog sklada i mira, čega su posjetioци danas željni. Ali oni koji treba da njeguju baštinu zemlje i svakog grada u njoj jesu, prije svega, odgovorne državne institucije, nadležna ministarstva kao i građani grada Bara.

Da bi se turizam u Baru krenuo razvijati bržim ritmom, a uslova za razvoj ima, potrebno je ujedinjeno djelovanje svih odgovornih ljudi iz sektora za turizam i održivi razvoj. Raspodjela novca predviđenog za obnavljanje viševjekovnih, trošnih građevina treba biti kontrolisana od strane predstavnika zakona, jer u suprotnom, mnoge građevine na području Bara prijete da se uruše zbog nemarnosti.

Restauracija Starog grada Bara trebalo bi da se odvija sistematičnije, brže i sa više posvećenosti, nego što je to slučaj u našoj sadašnjosti. Poznato je da je za obnavljanje starih građevina potrebno mnogo novca, velik i predan rad i stručnjaka i istinskih zaljubljenika u arheologiju, kojih Bar, na sreću ima. Nadajmo se da će sve nesuglasice koje danas prate ove aktivnosti biti otklonjene i da će Stari grad zablistati u svom starom sjaju.

Zanimljivo je da, poslednjih nekoliko godina, studenti i profesori Politehničkog fakulteta u Milanu rade master plan za Stari Bar.

„Priča o njegovoj zaštiti i restauraciji je u rukama politehničkog fakulteta u Milanu, koji se svestrano zalaže da pomogne Crnoj Gori jer Crna Gora nema kadra i nema mogućnosti da iz (njihovih) resursa izađu kvalitetni, dugoročni planovi do koje mjere menažirati stari grad, gdje ga je potrebno obnoviti, a gdje je potrebno ostaviti onako kako jeste...onoliko dovoljno da grad oživi i da se prikaže turistima u svjetlu kakav on zaslužuje.“³⁴

Poslije katastrofalnog zemljotresa 1979. godine, koji je uništio skoro sve građevine Starog grada, urađeno je puno na njegovoj restauraciji.

Akvadukt je rekonstruisan, ali se ne može koristiti jer „jedinstveni sistem keramičkih cijevi nije sačuvan“.³⁵ Omerbašića džamija „jednostavne pravougaone

³⁴ <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 19:30h.

³⁵ <http://waytomonte.com>, 13.10.2018. u 19:31h.

osnove...renovirana je u nekoliko navrata. I danas se u njoj obavlja molitva i predstavlja centralnu barsku džamiju.“³⁶

„Među projektima u Starom gradu, koji su obuhvaćeni dugoročnim planom, u saradnji sa ministarstvima kulture i održivog razvoja i turizma, Opštinom Bar i Kulturnim centrom, jesu preuređenje objekta 85 u objekat za umjetničke zanate, kapele Sv. Marka u umjetničku suvenirnicu, episkopske rezidencije u bife-vidikovac, objekata 143-146 u Kuću prijatelja Starog Bara – istraživačka stanica, objekta 189 u Muzej-market, dok će Prinčeva palata biti turističko-ugostiteljski objekat maslinarstva. Kada su u pitanju gradski bedemi, zbog ugroženosti arhitekture predviđeno je čišćenje zelenila, a biće izvršena i rekonstrukcija stare ulazne kapije...“³⁷

Jedan od pomaka koji je napravljen na tom polju jeste nedavno završena rekonstrukcija crkve Svete Katarine.

„Rekonstrukcija je vršena na osnovu nalaza sa iskopavanja od 2001. do 2010., nakon čega se krenulo u restauratorski zahvat. Ministarstvo kulture je finansiralo radove uz pomoć Opštine, barska nadbiskupija je obezbijedila novac za projekat, a Kulturni centar Bar je organizator svih radova.“³⁸

Crkva Sv. Katarina ³⁹

³⁶ <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/mjesečni-program>, 13.10.2018. u 19:32h.

³⁷ www.barinfo.me, 13.10.2018. u 19:33h.

³⁸ <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 19:34h.

³⁹ <https://www.google.me/search?biw=1813&bih=810&tbm=isch&sa=1&ei=vnfMW6KXMePgsAf8ga6wDQ&q=crkva+svete+katarine+stari+bar&oq=crkva+svete+katarine+stari+bar&gs>, 13.10.2018. u 19:35h.

„Prilikom rekonstrukcije crkve, mnogi prilazi su obnovljeni tako da budu pristupačni turistima i mještanima koji žele da je posjete. Popločani su platoi koji je okružuju. Nakon rekonstrukcije, planira se oživljavanje prostora preko organizovanja izložbi, prezentacija, a sa južne strane postoji i kaskadni pločnik gdje se mogu održavati horske svečanosti, a u planu su i bogoslužjenja.“⁴⁰

Jedan od savremenih načina promocije kulturnih nasljeđa jeste 3D način prikazivanja. Nedavno je u Baru predstavljen i 3D model starobarske tvrđave, koji je podržala lokalna Turistička organizacija na javnom konkursu za valorizaciju kulturnih dobara.

„Projekat predstavlja inovativnu digitalizaciju postojećeg stanja cijelog kompleksa kulturnog dobra Starog grada i njegovu internet promociju putem web platforme.“⁴¹

„Ovakva 3D animacija i internet prezentacija Starog Bara, ogroman je iskorak, ne samo za nauku, arheologiju i arheologiju arhitekture, nego za kompletnu turističku valorizaciju starobarske tvrđave.“⁴²

Ovaj koliki-toliki pomak u renoviranju Starog Bara i u njegovoj promociji, pruža nadu da će se nekad u budućnosti, ujediti Ministarstva kulture i turizma, što u mnogim zemljama funkcioniše, u cilju društvenog i naučnog napretka.

⁴⁰ <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 19:36h.

⁴¹ <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 19:37h.

⁴² <http://barinfo.me/>, 13.10.2018. u 20:00h.

3. NAUTIČKI TURIZAM

Sa napredovanjem i širenjem globalizacije, kao jednog neizbježnog savremenog fenomena, mijenja se i proširuje pojam turizma, pogotovo na geografskim prostorima poput Crne Gore. Sa pomenutim procesom globalizacije posebno se počeo izdvajati nautički turizam. Može se reći da se sa ovom vrstom turizma uplovilo u jednu novu sferu, sferu elitnog turizma, pa su posljedice toga preuređivanje i prilagođavanje luka i marina u svrhu realizacije nautičkog turizma.

„Zbog svega navedenog je veoma bitno pitanje upravljanja lukom nautičkog turizma. Ono podrazumijeva: a) maksimalno korišćenje kapaciteta za vezove u već postojećim lučicama i marinama, b) izgradnju kvalitetne infrastrukture za nautičare u marinama i c) proširenje postojećih luka nautičkog turizma i povećanje njihovog broja, uz neizbježna pitanja zaštite životne sredine.“⁴³

Očigledno je da je pojam nautičkog turizma usko povezan sa pojmom marine, koja kao svojevrsan objekat predstavlja glavni preduslov za njegovo upražnjavanje.

U nastavku rada će biti govora o nautičkom turizmu uopšte, ali i o njegovom potencijalu za razvitak u Baru, koji sve više postaje interesantan za posjetu od strane turista.

3.1 Osnovno značenje pojma nautički turizam

Ispravno razumijevanje nekog pojma podrazumijeva njegovo uklapanje u društveni i naučni kontekst. Postoji nekoliko definicija nautičkog turizma koje se mogu navesti da bi, koliko toliko razumjeli, u kojoj su mjeri dosadašnja teorijska istraživanja napredovala u ovoj grani turizma.

„Nautički turizam je vid turizma koji se odvija na vodi ili uz vodu. Ime je nastalo od grčke riječi „naus“ što znači „brod“. U širem smislu značenje bi se još odnosilo na pomorstvo, plovidbu, brodarenje i sl.“⁴⁴

„Nautički turizam spada u red posebnih oblika turističkih kretanja i razrješava specifičnu vrstu turističke potrebe, koja se manifestuje kroz potrebu za odmorom, rekreacijom i u najvećoj mjeri potrebom zadovoljavanja kulturnog aspekta turističke

⁴³ Delibašić M., *Specifičnosti i mogućnosti razvoja nautičkog turizma u Crnoj Gori na primjeru „MC Budva“*, Economics and Economy, 2013., str. 2.

⁴⁴ Kovačić M., Komadina P., *Upravljanje obalnim područjem i održivi razvoj*, Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2011., str. 55.

potrebe, koji ovo kretanje nosi sa sobom. U tom smislu se može reći da nautički turizam razrješava integralnu turističku potrebu, odnosno da se radi o kompleksnoj vrsti turističkih kretanja.“⁴⁵

Ova definicija je svakako plod dosadašnjih istraživanja nautičkog turizma u društvenom kontekstu, pa se može reći da je bar jednim dijelom ovom definicijom ukazano na to da – funkcionisanje savremenog čovjeka neminovno dovodi do pojave turizma na višem nivou. Potrebe posjetioca se mijenjaju, postaju raznovrsnije i orijentisane su u više pravaca radi potpunijeg odmora. Samim tim, ponuda mora da prati ovakav ritam.

„Nautički turizam je ukupnost polifunkcionalnih aktivnosti i odnosa koji su uzrokovani boravkom turista – nautičara u lukama nautičkog turizma ili izvan njih i korištenjem plovnih objekata kao i drugih objekata vezanih uz nautičku turističku djelatnost radi rekreacije, sporta, razonode i drugih potreba.“⁴⁶

Složenost ovog pojma se otkriva kada se pojam nautičkog turizma smješta u naučni kontekst, kada se tumači kao dio turizma u naučnom smislu, a ta oblast nije dovoljno istražena kod nas. Očigledno je da popularizacijom ove vrste turizma, jedna manja, ali atraktivna država poput Crne Gore, može u budućnosti i privredno postići pozitivne rezultate.

⁴⁵ www.turizmologija.com, 13.10.2018. u 21:00h.

⁴⁶ Luković T., Gržetić Z., *Nautičko turističko tržište u teoriji i praksi Hrvatske i europskog dijela Mediterana*, Hidrografski institut, Split, 2007., str. 32.

3.2 Marina i ostali objekti nautičkog turizma

Da bi se nautički turizam mogao nesmetano odvijati, neophodni su tzv. „prihvatni objekti“ koji su namjenski prilagođeni.

„Prihvatni objekti nautičkog turizma razvrstavaju se u:

1. Marine,
2. Luke i lučice,
3. Pristaništa,
4. Privezišta (mandraći),
5. Sidrišta.⁴⁷

Nijesu rijetki slučajevi da su se mnoga pristaništa, luke i ostali pomorski objekti morali građevinski prilagoditi potrebama nautičkog turizma. Crna Gora se u ovom slučaju ugledala na komšijske zemlje – konkretno na Hrvatsku, ali i na Italiju, što je geografski najprirodnije.

„Sam pojam *marina* talijanskog je porijekla i označava malu luku za prihvat rekreacijskih plovila. Marina, kao moderan lučki objekat za prihvat sportskih plovila, opisuje se u stručnoj literaturi još 1928. godine. Prema američkoj „Nacionalnoj udruzi proizvođača motora i brodova“ (*National Association of engine and Boat manufactures Incorporated of America*) marina je mjesto gdje jedriličari mogu plovilo prikladno usidriti, porinuti u more, popravljati, opskrbiti gorivom i drugim brodskim potrepštinama...To je specijalizirana luka ili suvremeno uređen i od valova zaštićen akvatorij za potrebe nautičkog turizma i rekreaciju. Definiira se i kao luka koja pruža usluge veza i čuvanja plovnih objekata, ali u njoj se mogu obavljati održavanje i srevisiranje koje obavljaju poduzetnici tih djelatnosti ili servisi smješteni u samoj marini i izvan nje.“⁴⁸

⁴⁷ Ibid., str.25.

⁴⁸ Luković T., Bilić M., *Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj i strategija lokalnog razvoja*, Naše more, 2007., str.116.

Marina Bar⁴⁹

Rezultati dosadašnjeg istraživanja su pokazali da nije svako pristanište namjenski pravljeno u svrhe nautičkog turizma. Zato se pojedini objekti adaptiraju, po potrebi, uz istovremeno razvijanje održive strategije razvoja nautičkog turizma. Marine i luke u Kotoru, Budvi i Baru, kao i „Porto Montenegro“ u Tivtu su ono čime Crna Gora raspolaže. Pri poboljšanju uslova u navedenim marinama i lukama potrebno se ugledati na one koji su već postigli neke rezultate, pa tako:

„Na primjeru Hrvatske, jasno se vidi premoćna uloga marina u strukturi luka nautičkog turizma, a slična je situacija i na cijelom Mediteranu, osim na njegovome istočnome dijelu (Grčka i Turska).“⁵⁰

Specifične klimatske pogodnosti, ljepote naše obale i ostale prirodne atrakcije, su prirodni preduslovi za razvoj nautičkog turizma. Kvalifikovani kadrovi u turističkim objektima, saobraćajna povezanost i razvijena infrastruktura, uslužne

⁴⁹https://www.google.me/search?q=marina+bar+jahte&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiTpMCHzZfeAhUjx4UKHbjgDfIQ_AUIDigB&biw, 13.10.2018. u 21:05h.

⁵⁰ Luković T., *Nautički turizam, definiranje i razvrstavanje*, Ekonomski pregled, Zagreb, 2007., str. 701.

djelatnosti i raznorazni dopunski sadržaji, o kojima je bilo riječi u prethodnom dijelu rada, predstavljaju „živo tijelo“ bez kojeg nautički turizam ne bi bio moguć.

3.3 Bar – mediteranski grad i nautički turizam

Dio Mediterana kome pripada naša obala je inostranim turistima poprilično nepoznat. Ova činjenica je od velike važnosti jer je neistraženost pojedinih prostora posebno atraktivna. Savremeni turisti su sve obrazovaniji i raznovrsnih interesovanja, a pritom su poprilično zasićeni godinama promovisanim destinacijama koje se nalaze na drugim tačkama Mediterana i svijeta uopšte.

Nautički turizam je jedna od privrednih grana na čijem razvoju se kod nas radi naročito u posljednjih desetak godina. Od svih gradova na primorju, koji imaju uslova za nautički turizam, prednjači Kotor, što Bar i ostali gradovi treba da imaju za primjer. Bar posjeduje izuzetne kulturološke potencijale, jer je kroz burnu istoriju bio tačka susreta raznih kultura, naroda, običaja. Sa tim u vezi treba napomenuti da je kulturna ponuda svakog grada danas veoma važna turistima. Današnji inostrani turisti su uglavnom ljudi iz bogatijih zemalja, popularno rečeno – visokosolventni su, ali i poprilično obrazovani, pa se na svakom koraku srijeću situacije u kojima se interesuju za istoriju grada, za jezik, za priču o nekoj staroj građevini itd.

Što se tiče konkretno Marine Bar, ova marina je pokazatelj povezanosti nautičkog turizma sa seoskim turizmom, jer pristanak plovila u barsku marinu omogućava povezanost sa Skadarskim jezerom i turističko – seoskim prirodnim parkom. Ova veza je inače u sklopu tzv. „projekta modela“, koji se prema Master planu strategije razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine, predlažu u tri regije „čiji trajan razvoj predstavlja odlučujući preduslov za pozicioniranje i dugoročnu, privrednu uspješnost crnogorskog turizma.“⁵¹

„Marina Bar je smještena na 42° 05' N i 19° 05' E i ima veoma atraktivan geografski i geoprometni položaj. To što je smještena u gradskom jezgru, uz samu gradsku plažu je čini posebno atraktivnom. U blizini su hoteli, restorani, banke, pošta, Lučka kapetanija. Zbog svog povoljnog geografskog položaja Marina Bar je idealna kao polazna luka za plovidbu crnogorskom obalom, uvalama, lučicama. Njene prednosti su na jednom pristojnom nivou, u smislu tehničke i kadrovske

⁵¹ www.gov.me, 13.10.2018. u 21:10h.

opremljenosti, sigurnosti i brige za ljude i imovinu, ali naravno na ovim segmentima treba još raditi.“⁵²

U izvodu iz Prostornog plana Bara za 2007. godinu se navodi da je „potrebno dovršiti izgradnju marine unutar Luke Bar (...) i da će se postojeće luke i marine unaprijediti u pogledu kvaliteta usluga.“⁵³

Trenutno stanje Marine Bar je sljedeće: „kapacitet barske marine je 600 vezova u moru i 250 na kopnu – zimovnik, maksimalna dužina plovila 35 m, maksimalni gaz je 5 m. Pokriva površinu od 55 000 m² uključujući vodeni prostor od 100 000 m. Pored sigurnih vezova za jahte i čamce, uz potpunu garanciju za njihovu bezbjednost, obezbijedene su usluge servisa za jahte, snabdijevanje vodom, strujom i gorivom, upotreba kupatila i parking prostor za 300 vozila.“⁵⁴

Pored marina i luke imaju veliki značaj za nautički turizam.

„Luke predstavljaju dobro u opštoj upotrebi od interesa za Crnu Goru i dostupne su na korišćenje pod jednakim uslovima svim zainteresovanim fizičkim i pravnim licima. Zakonom o lukama („Sl. list CG, broj 51/08) država je formulisala i propisala brigu o lučkom zemljištu, lučkoj infrastrukturi i suprastrukturi u vlasništvu države, oblik i način davanja prava na korišćenje, kao i regulisanje i koordiniranje pružanja lučkih usluga od strane operatora, a Vlada Odlukom o određivanju luka prema značaju, odredila luke od nacionalnog i lokalnog značaja.“⁵⁵

„Luka Bar je smještena na samom ulazu u Jadran, na razdaljini od 976 Nm do Sueckog kanala i 1190 Nm do Gibraltara. Posjeduje značajne komparativne prednosti u odnosu na luke Sjevernog Jadrana, skraćujući transit-time i stvarajući uštede u troškovima pomorskog transporta. Integrisana sa željezničkom prugom Beograd – Bar i drumskom mrežom saobraćajnica, luka predstavlja značajnu kariku u lancu intermodalnog transporta.“⁵⁶

Da bi se nautički turizam unaprijedio, osim poboljšanja fizičkih uslova u marinama i lukama, neophodno je poraditi i na načinu poslovanja. Kruzing je jedan od izuzetno produktivnih načina poslovanja u lukama.

⁵² <http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=146889&rType=2&file=Informat or%20MNE.pdf>, 13.10.2018. u 21:11h.

⁵³ Fuštić M., *Nautički marketing na primjeru Marine Bar*, Bar, 2006., str. 47.

⁵⁴ <http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=146889&rType=2&file=Informat or%20MNE.pdf>, 13.10.2018. u 21:12h.

⁵⁵ <http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=146889&rType=2&file=Informat or%20MNE.pdf>, 13.10.2018. u 21:15h.

⁵⁶ <http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=146889&rType=2&file=Informat or%20MNE.pdf>, 13.10.2018. u 21:16h.

Kruzing je putovanje brodom velikih razmjera, u trajanju od nekoliko dana, prema razrađenom planu kružnog putovanja tzv. itinereru. Prirodne, kulturno – istorijske vrijednosti jednog grada su meta posjetioca sa kruzera. Oni žele u potpunosti da se posvete, tih dan ili dva, posjeti grada u kome su pristali, Suvenirnice, restorani, ulice, trgovi, parkovi, sve oživi tih dana kada turisti sa kruzera siđu u grad. Ovakav način pristupa turizmu je svakako isplativ, kako na jednom običnom primjeru male radnje nekog privatnika tako i na višem nivou, opštinskom pa i državnom. Ovoj oblasti definitivno treba posvetiti više pažnje, kad uslovi već postoje, i raditi na unapređivanju. Grad Bar ima povoljan strateški položaj i uz dobru organizaciju unutar luke može postati značajna tačka za posjetu kruzing linija koje se odvijaju na Mediteranu. Sljedeća tabela pokazuje:

Aleksandrija	991
Napulj	377
Malta	462
Solun	712
Burgas	963
Konstanca	1087

udaljenost Luke Bar od drugih mediteranskih luka u Nm:⁵⁷

Raduje što su predstavnici turističke privrede našeg grada prepoznali njegovu privlačnost i omogućili da dođe do uplovljavanja kruzing brodova u barsku luku. Zahvaljujući preduzumljivosti agencije „Allegra“ velelepni kruzери postali su redovni posjetioci grada Bara, na opšte zadovoljstvo i građana, a i turista.

Kruzing industrija bilježi porast od 50% u posljednjih deset godina. Sve više ljudi se odlučuje za putovanja kruzerima, za odmor pun dinamike, gdje ste svakog dana u drugoj luci, a opet uživete u komforu i luksuzu „plovećih gradova“. Trend kruzera nije zaobišao ni Crnu Goru, a ni Bar, gdje je 2017. godine uplovilo 7 kruzera sa ukupno 12 000 putnika. 2018. godine je uplovilo 16 kruzera sa ukupno 27 000 putnika. Za 2019. godinu je trenutno potvrđeno 6 dolazaka, sa za sada predviđenim brojem oko 10 000 putnika.

⁵⁷<http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=146889&rType=2&file=Informator%20MNE.pdf>, 13.10.2018. u 21:20h.

Iako su to skromni počeci u poređenju sa već razvijenim krusing turizmom grada Kotora, raduje i ohrabruje kontinuitet njihovih dolazaka, jer je opštepoznato koliko je teško pridobiti naklonost visokoplatežnih turista, vrlo probirljivih zahtjeva.

Kruzer u Luci Bar⁵⁸

Skorašnje uplovljavanje kruzera „Horizon“ je bilo izuzetno dočekano od strane odgovornih lica Luke Bar i Opštine Bar. „Turistima je bio priređen tradicionalan doček sa domaćim specijalitetima, uz crmničko vino i rakiju. U blizini luke je bio postavljen info pult Turističke organizacije Bar na kojem su se turisti informisali o posjeti kulturno-istorijskim spomenicima, a posebno su se interesovali za organizovan obilazak Skadarskog jezera.“⁵⁹ Dakle, pomaka u razvijanju nautičkog turizma u Baru i te kako ima.

⁵⁸ https://www.google.com/search?q=kruzer+u+baru&client=firefox-b&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjPn9GwpneAhXNsqQKHeaXBwAQ_AUIDigB&biw=1920&bih=944#imgrc=XC0GrWb4Xc1gsM: , 13.10.2018. 21:25h.

⁵⁹ www.barinfo.me, 13.10.2018. u 21:27h.

3.3.1 Značaj kulturnog turizma za razvoj Bara

U ciklusima civilizacijskog napretka i Bar treba naći mjesto pod suncem, što zahtijeva veliko angažovanje, kako ljudi zaduženih za kulturu i turizam tako i svih stanovnika našeg grada, pa i cijele države.

Pojam *kulturni turizam* u sebi objedinjuje dva segmenta koja se čine nespojivim. Međutim, da bi Bar bio vrijednovan grad i u modernim vremenima, potrebno je, što je više moguće, valorizovati starinske vrijednosti i tradiciju. Bar spada u one gradove koji mogu obezbijediti sebi lijepu budućnost uz pomoć valorizacije.

Prema definiciji svjetske turističke organizacije (UNWTO) kulturni turizam je: „putovanje osoba iz kulturnih motiva: studijska putovanja, putovanja radi posmatranja umjetničkih događaja, kulturne ture, putovanja na festivale i druge slične događaje, posjećivanje mjesta i spomenika u cilju proučavanja folklora ili umjetnosti i hodočasništvo.“⁶⁰

Svjedoci smo da naš grad Bar ubrzano teži da se pridruži grupi gradova čija je kulturna baština zaštićena, ali se težnja treba ogledati u sinhronizovanom djelovanju svih odgovornih institucija.

Bogato multikulturno nasljeđe, ostaci raznih istorijskih epoha i multinacionalni folklor predstavljaju značajno kulturno nasljeđe, kako u Baru tako i na nivou Crne Gore.

„Segment kulture, kao jedan od oblika turističkog proizvoda dobija sve veći značaj kao inicijalni faktor pri odabiru destinacije za odmor u okvirima evropskih i svjetskih turističkih destinacija. Jedna od studija EK iz prošle godine pokazala je da 26 odsto Evropljana navodi kulturu kao glavni kriterijum prilikom odlučivanja za putovanja, dok ostalim ispitanicima kultura jedne zemlje predstavlja značajan dio turističke ponude.“⁶¹

Savremene turiste interesuju osobenosti područja koje posjećuje. Oni ne žale da daju novac na kvalitetnu i prijatnu uslugu, na lokalna dešavanja bogatog sadržaja, na posjetu muzejima i galerijama, pa se često odlučuju i na nepredviđeno duži

⁶⁰ <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/mkt1.pdf>, 13.10.2018. u 21:35h.

⁶¹ www.gov.me, 13.10.2018. u 21:40h.

boravak. Bar je zbog svog geografskog položaja, blage klime, historijskih znamenitosti predodređen za valorizaciju ove vrste turizma.

S obzirom na strukturu posjetilaca Bara i njegove okoline, jasno je da u nekoj bližoj budućnosti možemo očekivati kompatibilnost nautičkog sa kulturnim turizmom, što može dovesti do značajnih pozitivnih promjena na društveno-ekonomskom planu. Kulturni turizam u sprezi sa nautičkim, ne promovira samo Bar i primorje već i cijelu državu koja će vremenom postati poznata kao zemlja bogate kulture koju čuva i njeguje.

U ovakvoj sinergiji svih elemenata ne smije se tražiti isključivo materijalna korist, jer prirodni zakoni funkcioniraju tako da kada se potencira samo materijalno onda za posljedicu imamo urušavanje onog što je nematerijalno, što počiva na duhu svijesti jedne zajednice. Tome nas uči historija Mediterana.

ZAKLJUČAK

Kombinacijom raznih grana turizma nastaju najbogatije ponude, ponude visokog nivoa za raznoraznu svjetsku klijentelu koja je uglavnom zasićena popularnih destinacija. Očigledno je da je došlo vrijeme malih, mirnih mjesta na Mediteranu gdje se mnogi žele sakriti, bar na kratko, od unaprijed proračunatog i brzinskog načina života. Bar je takvo mjesto u svakom pogledu.

Sa tri osnovne prostorne cjeline mediteranskog tipa: primorsko-ravničarskom, zonom visokih planina i obalom Skadarskog jezera, Bar poslije Boke Kotorske spada u jedno od najprivlačnijih mjesta za boravak i odmor u Crnoj Gori. Uticaj sredozemne klime se prati po gajenju maslina ili barskog zlata, kako vole da kažu. Visoke prosječne zimske temperature od (9,1) pokazuju da prave zime i nema. Bar živi tokom cijele godine. Sve tri vjere su se složile u ovoj udobnosti. Tome su svjedoci kulturno-istorijski spomenici, a i novije vjerske građevine, Stari Bar sa svojom tradicijom i nadaleko poznatim gostoprimstvom, te mnogobrojne fešte tokom cijele godine.

Potrebno je ukazati i na negativne strane razvoja nautičkog turizma. Ako se ne kontroliše, upražnjavanje nautičkog turizma na jednom geografskom prostoru duži niz godina, može dovesti do uništavanja prirodne okoline, jer se mnogi korisnici ovih usluga ponašaju bezobzirno. Osim ovog problema često postoji i problem vezan za određenu adaptaciju okoline koja može dovesti do devastiranja ostrva, zaliva i ostalih rijetkih primjeraka netaknute prirode. Ritam prirodnih bogatstava je nužno poštovati.

Nedovoljno razrađen sistem za otpadne vode i fekalije predstavlja veliki problem, jer smo iz sezone u sezonu svjedoci zagađenja životne sredine zloupotrebom novca koji cirkuliše u sferi turizma, a koji je namijenjen baš u svrhe zaštite okoline. Amaterski nautički turizam može dovesti i do uništavanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta, koje nepovratno izumiru.

Nakon svega, sva odgovorna lica iz oblasti turizma a i kulture, kao i nadležna ministarstva, treba da imaju u vidu da sve što je usaglašeno u prirodi može biti usaglašeno u turističkoj ponudi grada Bara. I najvažnije, ne dozvoliti da se resursi Bara zloupotrebljavaju i da na cijeni bude isključivo izgradnja novih višespratnica, bulevara, butika već da bogata prošlost našeg grada dobije svoju punu afirmaciju.

Uostalom, treba poslušati stare poznavaoce Mediterana, a Fernan Brodel je sigurno bio jedan od njih rekavši da: „nema žive civilizacije koja nije kadra da izvozi

svoja dobra nadaleko, da zrači. Ne može se zamisliti civilizacija koja ne bi izvozila ljude, načine mišljenja i življenja...Za civilizaciju živjeti znači istovremeno biti sposobna da daje, da prima, da posuđuje...onako kako se majstor posluži usvojenom alatkom.“⁶²

⁶² Nikić S., *op.cit.*, str.54.

LITERATURA

1. Delibašić M., *Specifičnosti i mogućnosti razvoja nautičkog turizma u Crnoj Gori na primjeru „MC Budva“*, Economics and Economy, 2013.
2. Fuštić M., *Nautički marketing na primjeru Marine Bar*, Bar, 2006.
3. Kantoci D., *Maslina u Glasnik zaštite bilja 6/2006.*, Zadružna štampa, Zagreb, 2006.
4. Kovačić M., Komadina P., *Upravljanje obalnim područjem i održivi razvoj*, Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2011.
5. Lekić S., *Najstariji pomeni crmničkih naselja*, Matica, 2010.
6. Luković T., *Nautički turizam, definiranje i razvrstavanje*, Ekonomski pregled, 2007.
7. Luković T., Bilić M., *Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj i strategija lokalnog razvoja*, Naše more, 2007.
8. Luković T., Gržetić Z., *Nautičko turističko tržište u teoriji i praksi Hrvatske i europskog dijela Mediterana*, Hidrografski institut, Split, 2007.
9. Lutovac M., *Bar grad Feniks*, Kulturni centar Bar, 2012.
10. Milović Ž., Mustafić S., *Knjiga o Baru*, J.P. Informativni centar, Bar, 2001.
11. Nikić S., *Kultura Mediterana*, Fakultet za mediteranske poslovne studije Tivat, Tivat, 2015.
12. Turistička organizacija Bar., *Na dvije čarobne obale*, Bar, 2013.
13. Veljak L., *Filozofska istraživanja 107 god.*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2007.
14. Veljković Ž., *Etimologija poleonima Bar*, Studia Latina et Graeca, Letnik XVI, Ljubljana, 2014.
15. Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1996-97.

Internet izvori:

1. <https://www-b92-net.cdn.ampproject.org/v/s/>
2. http://www.montenegrina.net/pages/pages/istorija/dokumenti/pristan2_grupa_autora.html
3. <https://m.cdm.me/drustvo/stablo-u-crnoj-gori-najstarije-u-evropi-stara-maslina-zastitni-znak-bara/>
4. <https://geografijasve.me>
5. <http://www.msp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=1468898&rType=2&file=Informator%20MNE.pdf>
6. <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/mkt1.pdf>
7. www.culturenet.hr/default.aspx?id=23211
8. www.turizmologija.com
9. www.gov.me
10. www.barinfo.me
11. <http://waytomonte.com>
12. <http://kulturnicentarbar.me>